

HET GETUIGENIS VAN DE KERK

Verkenningen in het landschap van
de kerk- en dogmengeschiedenis

Onder redactie van:

Ds. A. Elshout

Dr. P. C. Oele

W.B. Kranendonk

Hoofdstuk 9. Comrie en het geloof

UITGAVE JEUGDBOND GEREFORMEERDE GEMEENTEN
WOERDEN 1982

Comrie

Comrie en het geloof

Wijlen Drs. A. Vergunst

Ter inleiding

Tot de theologen, die meer dan één betekenis voor hun eigen tijd gehad hebben, behoort ongetwijfeld Alexander Comrie. Zijn persoon en werk heeft dan ook velen beziggehouden. Tot op de huidige dag heeft hij ons veel te zeggen; daarom moet ook nu aandacht aan zijn werk besteed worden. De actualiteit van zijn werk zal duidelijk zijn voor hen, die er zich intensief mee bezig houden.

Levensloop

Alexander Comrie was van Schotse afkomst. De reden van zijn komst naar Nederland is nooit duidelijk geworden, ondanks de ijverige nasporingen. Het meest waarschijnlijke is, dat als een gevolg van zakelijke moeilijkheden Comrie's vader niet langer in staat was de kosten te betalen, die aan de voortzetting van zijn studie verbonden zouden zijn. Zelfs is het zo geweest dat Comrie op een handelskantoor in Rotterdam een werkkring vond. Er blijven vele onbeantwoorde vragen ten aanzien van de reden van zijn komst en het begin van zijn verblijf in Nederland over. Zelf laat Comrie zich hierover nauwelijks uit. Wel is bekend geworden dat Comrie te Rotterdam in kennis geraakt is met de koopman Adriaan van der Willigen. Deze koopman stelde groot belang in de kennis van de leer der Waarheid; hij was in deze kennis niet onervaren. Van hem is bekend dat hij het welzijn van de Kerk der Reformatie hertelijk diende. Deze koopman heeft waarschijnlijk de middelen gezocht en de wegen gevonden, die tot een hervatting van de studie van de jonge Comrie zouden leiden. Wat een rijk gezegend ondernemen zou dat in de toekomst blijken te zijn!

Alhoewel veel van Comrie's jeugd voor het nageslacht in het duister blijft, zijn we echter uitvoerig ingelicht over zijn geestelijke vorming. Comrie zelf wijdt daarover in verschillende van zijn geschriften uit. Een grote invloed is op hem uitgeoefend door de gebroeders Erskine, Ralph en Ebenezer; ook de bekende Thomas Boston heeft tot de geestelijke vorming van de jonge Comrie bijgedragen.

Zijn Schotse opvoeding verloochende Comrie nimmer; hij stelde er een eer in zich "Schots-Britanniër" te noemen.

De opleiding tot de dienst des Woords vond plaats op de universiteit van Groningen. Sommige professoren van die universiteit stonden bij het Gereformeerde volk in hoog aanzien. Ongetwijfeld zal dat de reden geweest zijn, waarom aan Groningen de voorkeur is gegeven.

De jonge Comrie voltooide zijn studie daarna in Leiden, waar hij op 5 oktober 1734 de graad van Doctor in de Filosofie verwierf.

Grondig voorbereid aanvaardde hij het predikambt in de gemeente van Woubrugge op 1 mei 1735. Een vruchtbare arbeid als Dienaar van Gods Kerk mocht toen aanvangen. Niet slechts de gemeente van Woubrugge plukte de vruchten van zijn werk, maar door een lange reeks geschriften heeft Comrie de Kerk der Reformatie aan zich verplicht door zijn onverdroten ijver voor de leer, die door de Reformatoren zo helder is verdedigd.

In die leer van de Reformatie gaat het om de triumpf der genade Gods!

De triumpf der genade in de leer des geloofs

De genade Gods is ook voor Comrie de enige roem die overblijft. Daarom heeft hij zich zo krachtig beijverd om die genade te verdedigen tegenover de openlijke of verborgen aanvallen daarop. In het bijzonder in zijn uiteenzetting **over het geloof** betoont hij zich een pleitbezorger voor de leer der Reformatie. Om Comrie's bedoelingen recht te laten wedervaren is wel duidelijk inzicht nodig in het eigenlijke van de reformatorische opvattingen over het geloof. De breuk tussen Rome en de Reformatie komt in deze opvattingen heel duidelijk aan het licht. In de Reformatie gaat het in het geloof om de persoonlijke verhouding tot God, Die in Zijn Woord Zijn genadige goedertierenheid in Christus openbaart in de vergeving der zonden. Deze vergeving komt niet door ons geloven tot stand, maar is geheel en al in Christus bereid en wordt door het geloof omhelsd en aangenomen.

Het geloof is slechts de hand waarmee de gave Gods wordt aangenomen. Het heeft in zichzelf geen verdienstelijkheid. Het bewerkt niets; het ontvangt slechts. Het is gave Gods!

De Reformatoren onderscheidden gewoonlijk in het geloof twee zaken: de kennis en het vertrouwen. Luther sprak meer over het vertrouwen, Calvijn over de kennis. Echter is het spreken van deze grote Reformatoren over het geloof zo innig verweven met hun persoonlijke ervaring, dat we hier niet van tegenstellingen kunnen spreken. Luthers "vertrouwen" heeft de "kennis" in zich, Calvijns "kennis" betoont zijn kracht juist in het zich op de belofte Gods verlaten.

In de latere tijden worden vele uitvoerige en uitgebreide uit-

eenzettingen over het geloof gegeven, waarbij vele en velerlei werkzaamheden werden aangegrepen als onderscheidene "daden" van het geloof. Eén spreekt zelfs van negen daden; deze worden weer onderscheiden in "voorafgaande", "vergezellende" en "volgende" daden.

Het aanvankelijk eenvoudige reformatorische belijden, dat het geloof slechts "het aannemend orgaan" is, is door de omslachtige uiteenzettingen zeer verduisterd.

Daarbij kwam, dat de volstrektheid van de genade Gods bedreigd werd door het feit, dat men de "daad des geloofs" in de rechtvaardiging van de goddeloze zulk een betekenis toekende, dat de vraag moest gesteld worden, of hier niet werkelijk de leer van de genade Gods zelf in zijn wezen werd aangetast.

Habitus en actus

Een paar vreemde woorden, die in de vertaling nogal gebruikelijk zijn onder ons: "hebbelijkheid" en "daad". Nu moet direct opgemerkt worden, dat deze woorden in het "spraakgebruik van de eenvoudigen" nogal eens dikwijls gebezigd worden in strijd met het gebruik dat Comrie van deze woorden maakte. Men kan over bepaalde geestelijke werkzaamheden nogal eens de opmerkingen horen als "dat is slechts de hebbelijkheid". Het zal ons duidelijk moeten zijn, dat dit de bedoeling van dit door Comrie gebruikte woord ten enenmale niet is. Wat beoogde Comrie met het bezigen van deze woorden?

Comrie onderkende het werkelijke gevaar, dat men aan "de daad des geloofs" zulk een waarde toekende, dat deze een "rechtvaardigende kracht" had. Nadrukkelijk schrijft hij hierover in zijn uiteenzetting over de 7e zondag van de Heidelberger Catechismus. Wanneer het geloof als "daad" ons rechtvaardigt, dan is de rechtvaardigmaking uit de werken. Dan is het geen genade meer, waardoor we gerechtvaardigd worden. Daarom gaat Comrie terug van de daad (actus) naar de "hebbelijkheid" (habitus) of het vermogen (potentia).

Wat hiermee precies bedoeld wordt laat zich aan een aan onze zintuigen ontleende verduidelijking verklaren.

Bijvoorbeeld: ons zien. We moeten het vermogen om te zien onderscheiden van de daad van het zien. Iemand die geen "gezichtsvermogen" heeft zal nooit de daad van het zien beoefenen kunnen. Om te kunnen zien is het gezichtsvermogen onmisbaar. Zo is het met het gehoor; met de reuk enz. Nu noemt Comrie dat "vermogen" de "habitus" en de daarmee geoeffende werkzaamheid de "actus".

De geestelijk dode mens mist het vermogen om te geloven, de **habitus**; echter wordt in de wedergeboorte dit nieuwe "vermogen", deze "habitus" geplant; Comrie noemt dat ook "het geloof"; door dat "geloof" wordt de geestelijk dode zondaar

Christus ingelijfd. Van dat "geloof" onderscheidt hij zeer nadrukkelijk "het geloven", de daden, de werkzaamheden. Comrie handhaaft daarmee de volstreekte afhankelijkheid van de genade Gods. Dat "vermogen", die "hebbelijkheid" heeft in zichzelf geen kracht om te werken. Het is de Heilige Geest, Die door het Woord op dit "vermogen" inwerkt en zo de "werkzaamheden" voortbrengt. Het is van de aard van het Woord afhankelijk, welke werkzaamheden er geoefend worden. Indien de Heilige Geest de "wet" op dit vermogen doet inwerken of het "evangelie" zullen ook werkzaamheden dienovereenkomstig onderscheiden zijn.

Men heeft nogal dikwijls als bezwaar aangetekend dat deze door Comrie gebezigde onderscheiding uit de wijsbegeerte zou afkomstig zijn. Is dat echter een bezwaar? Geheel de geschiedenis van de verwoording van de bijbelse waarheden door heeft de Kerk gebruik gemaakt van "wijsgerige onderscheidingen"; de wijsbegeerte heeft als de "ancilla theologiae", de "dienstmaagd van de godgeleerdheid" de kerk allerlei hulpdiensten bewezen. Daar is nauwelijks een kerkeijk leerstuk uitgesproken zonder deze gewaardeerde dienst. Daar is niets verwerpelijks in. Het is wat anders als ons wijsgerig denken de bron wordt waaruit wij putten. Zijn bij de uitspraken, die betrekking hebben op de leer van de Drie-eenheid, op de verhouding van de naturen van Christus en bij vele andere belangrijke en betekenisvolle uitspraken uit de oude kerk niet gelijksoortige in de wijsbegeerte gangbare onderscheidingen gebruikt?

Het ging Comrie om **handhaving** van de **soevereiniteit van de genade Gods**, die ernstig werd bedreigd. Dat is voluit schriftuurlijk!

Het Remonstrantisme werd in een nieuw opgekomen dwaling weer levend. Het zijn de Saumurse dwalingen, die in het neonomianisme zich gelden laten en behalve in Engeland en Schotland, ook in het "verlichte denken", dat in de 18e eeuw de Kerk der Reformatie zo grote invloed uitoefende, zich wijd verbreidden. Comrie spreekt over zijn afkeer van "het Systems van Baxter", welke afkeer hem van zijn jeugd af ingeboezemd werd; die afkeer doet hem zich tegen de geest van zijn tijd verzetten. Hij ontwaart dezelfde geest, die de leer van de vrije genade aantast, in de kerk van Nederland als eerder in Schotland.

Actueel!

Is Comrie's strijd slechts van historische betekenis? Had deze alleen voor zijn eigen tijd betekenis? De dwalingen, die Augustinus bestreed, hebben zich in de geschiedenis van de kerk in allerlei vormen, opnieuw laten gelden. Daarom blijft

Augustinus' werk zo actueel. Voor de kerk van de Reformatie kan hetzelfde gezegd worden ten aanzien van de door Comrie bestreden opvattingen. Onder een "Gereformeerd kleding" dienen zij zich telkens weer opnieuw aan. Ook in onze tijd. We denken aan de "verwettelijking" van het Evangelie. De eis des geloofs wordt door velen gepredikt op een wijze, die doet denken aan het neo-nomiaans gevoelen. God eist in plaats van volbrenging van de Wet nu het geloof in Jezus Christus. Is de eis van het geloof dan niet voluit Bijbels? Moet niet het Evangelie gepredikt worden met "bevel van bekering en geloof"? Inderdaad! Laat niemand dat bevel veronachtzamen. Het predikt ons de schuld van het ongeloof. Het is ook een "ontdekkend bevel", indien het in het kader van de rechte Evangelieverkondiging geschiedt. Maar een "eenzijdig" preken van dit bevel, losgemaakt uit het geheel van de Bijbelse verkondiging van zonde, schuld en onmacht enerzijds en voldoening, verzoening en genade anderzijds, kan sterk "eigenwillige godsdienstigheid" bevorderen, die een schijn van rechtzinnigheid paart aan een verkapt Remonstrants gevoelen. Dat gevaar onderkende Comrie. Daartegen waarschuwt hij; ook wijst hij de juiste middelen aan om dit gevaar te ontkomen.

Daarom is Comrie's uiteenzetting over het geloof, waarin alle geestelijke werkzaamheden uit een **onmisbare, voorafgaande daad Gods opkomen** zo belangrijk.

Deze leert ons alleen van de Heere heil te verwachten en dat werk Gods in ons leven te begeren, dat alleen tot zaligheid strekt.

Comrie's uiteenzetting over het geloof heeft ook betekenis gehad als een bijdrage tot de oplossing voor de twisten, die bij de Gereformeerden zelf zich voordeden over de aard en het wezen van het geloof. Er is helaas droevig gestreden binnen de kring dergenen die de waarheid Gods wilden beminnen. Comrie betreurt deze strijd ten diepste. In deze strijd zou hij gaarne hebben willen dienen tot het aan een einde brengen van deze broedertwist. Sommigen wilden er niet van weten dat het hongeren en dorsten tot het ware geloof behoren. Slechts wanneer van een welverzekerd vertrouwen sprake is, kan er van geloof gesproken worden. Comrie wijst dit echter af.

Zeer uitgebreid komt dit vraagstuk aan de orde. Zowel in zijn "Leerredenen" als ook in zijn "Catechismus". Comrie onderscheidt met de Engelse godgeleerden terdege tussen de "verzekerdheid des geloofs" en de "verzekerdheid des gevoels". Dat laatste omschrijft hij als volgt: "De verzekerdheid des gevoels bestaat in een blijde aandoening die in het hart oprijst, uit een overtuiging, welke de Heilige Geest in het hart

werkt, dat wij alles wat beloofd is, dadelijk hebben, bezitten en genieten. Dit is de vreugde van Gods heil gewaar te worden, de Geest getuigende met onze geest, en ons doende ziet tot onze blijdschap wat ons van God geschonken is. Dat is verkwikkelijk voor de ziel, maar wordt van allen niet noch ook te allen tijd genoten, maar zeer dikwijls bestreden en door de Satan en het ongeloof aangevallen, dat men is als doodbrakende, en ondertussen kan en is de verzekerdheid des geloofs, zonder verzekerdheid des gevoels dikwijls zeer sterk, gelijk Ps. 88 en elders te zien geeft....”

Ook ten aanzien van dit onderscheid toont Comrie zich een zoon van de Engels-Schotse godgeleerdheid. De Westminster confessie wordt ook in dit verband uitvoerig aangehaald. In het bestek van slechts een beperkte bijdrage, als in dit boek mogelijk is, kan niet zeer uitvoerig ingegaan worden op de aan de orde gestelde zaken; nog minder kan uitvoerig Comrie zelf aan het woord gelaten worden, hoe gewenst dat wellicht zijn zou.

Het moge de lezer duidelijk zijn, dat Comrie's bezinning op het geloof een buitengewoon betekenisvolle in zijn eigen tijd is geweest, maar dat voor het heden het belang daarvan niet genoeg kan onderstreept worden!

Gespreksvragen

a.

1. Wat is de "habitus" (hebbelijkheid) en wat is "actus" (daad) des geloofs?
2. Zou men de "habitus" mogen vergelijken met een in de mens "ingestorte genade" in de Roomse betekenis van deze aanduiding (*gratia infusa*)?
3. Kan de "habitus" er zijn zonder dat er van geloofswerkzaamheden sprake is (jonge kinderen buiten beschouwing gelaten)?

b.

1. Hoe onderscheidt Comrie "uitgaande" en "wederkerende" geloofswerkzaamheden?
2. Hoe beziet Comrie de overtuiging door de Heilige Geest in de bediening van de Wet? Is die voorafgaande aan de wedergeboorte of is die in het werk des geloofs opgenomen?

3. Onderscheidt Comrie zaligmakend geloof van rechtvaardigend geloof?

c.

1. Kunt U verschil aantreffen tussen het spreken van W. a Brakel over de plaats van het geloof in de rechtvaardiging en dat van Comrie?
2. Stemt Van der Groe met Comrie's gevoelen geheel en al in?
3. Wat beoogde het "neo-nomianisme"?

Literatuur

Om met Comrie's werken enigermate vertrouwd te raken is aan te bevelen om te beginnen met het "A.B.C. des Geloofs".

Verder zou men moeten gaan met zijn boek over "De Eigenschappen van het waar zaligmakend geloof", vervolgens "De Leerredenen". Het lezen van Comrie's uiteenzetting over "De Heidelberger Catechismus" vergt enige inspanning. Gaat men dieper in op zijn leer dan is Comrie's "Brief over de Rechtvaardiging" zeer aan te bevelen en zijn "Missive". Vervolgens kan het "Examen van het ontwerp van Tolerantie" ons de tijd waarin Comrie werkte verduidelijken.

Over Comrie zelf is een boek geschreven door J.H.R. Verboom, getiteld "Dr. Alexander Comrie", dat voor onze jonge mensen erg geschikt is. Tenslotte de waardevolle biografie van Dr. A.G. Honig, getiteld: "Alexander Comrie".

Voorts zal elk Gereformeerd Dogmatisch Handboek inlichtingen geven. We verwijzen naar de bekende werken, vooral naar de Gereformeerde Dogmatiek van Bavinck; ook naar Honig's Handboek van de Gereformeerde Dogmatiek. Tenslotte ook Dr. G.C. Berkhouwer, Dogmatische Studiën over "Geloof en Rechtvaardiging".